

Posebno mesto v tej publikaciji ima Novakovo besedilo *Poezija časa*, avtointerpretacija zbirke *Hči spomina*.

Simpozijски zbornik prinaša torej raznovrstno in zanimivo gradivo: za zgodovinarja sodobne slovenske književnosti je bogat vir informacij o njeni naravnosti in samozavedanju, bralcu pesniške besede pa vznemirljivo dodatno branje.

Tone Pretnar
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Pričevanja o Reziji

Knjiga, porojena iz sanj. Tako je na samem začetku, v uvodu, označen načrt družbenogospodarskega in kulturnega razvoja Rezije, ki je izpod uredniškega peresa Renata Quaglie izšel natisnjen v knjižni obliki pri Založništvu tržaškega tiska. Naslov: »Rezija – jezik zemlje, jezik kruha.« Iz svoje vsebine in osnovne naravnosti pa nam ta knjiga narekuje še pregled nekaterih pred kratkim objavljenih tekstov, ki so prav tako vezani na najzapadnejši del slovenskega etničnega prostora in bodo zato v nadaljevanju predmet našega zanimanja: Ade Tomasetig »Pravce mojga tat an moje mame« in Milka Matičetova bibliografija »Resia« (Rezija). Toda, ad rem!

Knjiga »Rezija – jezik zemlje, jezik kruha« nosi v sebi resnično dokaj stvarno naravnost. Sanje, ki so jo navdihnile, so sicer res daljne, sedanjega položaju Rezije navidez tuje. Vendar niso nedosegljive. Če jih namreč prekodiramo v jezik zemlje in kruha, zvenijo takole: »Ta razvojni načrt... si zamišljamo kot sredstvo za doseg osnovnega cilja: ohranitev in rast kulturnih vrednot naše etnično-jezikovne manjšine«. Rezija stopa torej iz muzejev, iz dialektoloških kart in jezikovnih razprav, ki so jo kot Prometeja sicer upravičeno vklepale na skalo lingvistične arhaičnosti, obenem pa posploševale to vizijo tudi na pečine življenjskega in družbenega. Rezija hoče in mora živeti. Dokaz za to je tudi ta knjiga, ki jo je spodbudila Kmetijska zadruga »Ta rožina dolyna« iz Solvice kot prvi korak in pomagal pri stvarni obnovi teritorija ter njegovega družbenega tkiva. Sem gre uokvirjati tudi vrsto proslav in večerov ob praznovanjih Prešernovega dne, ki so Rezijo z nastopom njenih pesnikov, pevcev, glasbenikov, plesalcev vključili pod geslom »Rezija ma, ti si makoj ma« (Rezija moja, ti si samo moja) v sklop vseslovenskih matičnih pobud na dan kulture. Oddaljena in geografsko zamejena dolina cvetja, ki so jo po znanstvenem odkritju Jana Potočkega iz leta 1790 osrednjemu slovenskemu prostoru jezikoslovno približali zlasti Izmail I. Sreznjevski, Baudouin de Courtenay in

Fran Ramovš, stopa zdaj v življenje. Pri tem pa jo neizogibno bremeni preteklost. Njena dediščina je stoletna izoliranost, današnji odtok prebivalstva, »splošno zapuščanje zemlje, družbeni razkroj, demokratično zakrinkan ostrakizem manjšin« in ne nazadnje še potres iz leta 1976, ki je poslabšal gospodarsko stanje Rezije in zaostрил že našete probleme. Načrt za obnovo Rezije, ki ga ta knjiga predlaga, objasnjuje in pogloblja najprej njeno preteklost: od zemljepisne lege (občina Rezija obsega danes 120 km²) do njene zgodovinske in antropološke oznake (»Zdi se, da segajo prve človeške naselbine v VI. stoletje po Kr., ko so se tod nastanili potomci stoltnoslovanske veje.«). Njena najmočnejša ost pa je naperjena v sedanost. To sedanost pogojujejo, po mnenju Quaglie, trije faktorji: demografski, gospodarski in družbeno-politični. Padanje števila prebivalstva (povprečna starost stalno naseljenih Rezijanov je nad 55 let) in z njim tesno povezano izredno nizko število rojstev (v zadnjih desetih letih le 153 otrok) ter stalni odtok mladine so tri pereče konstante demografske stvarnosti Rezije. Njen gospodarski položaj beleži še pretresljivejšje stanje: od 2507 kmečkih gospodarstev iz leta 1951 so jih pred štirimi leti našli le 350. Padec produktivnega kmetijstva, od katerega je Rezija živela, znaša 87 % in več kot 80 % ozemlja je zapuščenega. »Prava katastrofa«, komentira Quaglia. Toda niti družbeno-politično stanje Rezije ni ugodnejše: od še do pred kratkim slabih javnih storitev in napeljav do še sedaj popolnega pomanjkanja slovenskih šol in načrtne italijanizacije, ki je Rezijanom vcepila strah, zmedenost, nezaupljivost. Citiram: »Napolnili so nas z nacionalističnimi idejami, naučili so nas ljubezni do domovine (Italije! – op. M. K.), zahtevali so od nas ogromen krvavi davek, naučili so nas in včasih celo prisilili, da smo pozabili in se sramovali našega porekla, a v vseh teh letih niso storili ničesar, da bi se mi kot manjšina ohranili.« Tak položaj je pogojeval in omogočal tudi izkrivljanje rezijanskih kulturnih korenin. Še danes lahko slišimo ali beremo, da je rezijanska kultura italijanska ali furlanska. »Dejstvo je«, pravi Quaglia, »da so hoteli iztrgati z vsemi sredstvi Rezijane svojemu izvoru, svojemu slovanskemu izvoru.« Podobna zavajanja so jezikovno zapletene arhaičnosti rezijanščine rojevale tudi v najobčutljivejšem in najzamotanejšem termometru kulture določene družbe, v jeziku. »Rezijanščina ni nič drugega kot stara ruščina« (Girolamo Asquini) ali »rezijanščina je veja srbohrvaščine« (Henrik Tuma), sta le navedka iz dolge vrste zmot, ki jim – često iz jezikoslovju tujih razlogov – vedno znova zapadejo celo dialektologji 20. stoletja. Baudouin de Courtenay jim je bil sicer s svojo turansko-slovansko teorijo nekaj časa tehten zgled, pa jo je moral – resničnemu izvoru rezijanščine na ljubo – v osebni korespondenci ob koncu svojih dni še sam preklicati. Ob splošno sprejeti teoriji Frana Ramovša, ki vključuje rezijanščino v slovensko narčno področje, so take herzije sedaj nedopustne in jezikoslovju škodljive. V jezik, ki se je lahko ohranjal le v ustnem izročilu in nekaj redkih tiskih novejšega datuma,

je vtkana vsa rezijanska »dušyca«. Ples, pesem (zbranih in posnetih jih je preko 500) in pravljica (zapisanih jih je kar 3000) so še danes najznačilnejši izraz rezijanske originalnosti. Ta kulturna izvornost pa se bo lahko ohranjala in tvorno preoblikovala le, če bodo Rezijanom nudeni osnovni materialni in življenjski pogoji. Knjiga »Rezija – jezik zemlje, jezik kruha« predstavlja v svoji dvojezični obliki temeljni instrumentarij na tej poti, ki je sicer usojena bolj družbeno-političnim organizmom. Le z njihovo voljo in delom bodo sanje, o katerih govori ta knjiga, nekoč lahko realnost.

Med sanje in to realnost, med zvezde in prah, med pravljico in vsakdan se v napor, ki skuša vrniti prebivalcem najzapadnejšega dela slovenskega etničnega ozemlja zavest o lastni narodnostni identiteti, vključuje tudi druga tovrstna izdaja Založništva tržaškega tiska. To so »Pravce mojga tat an moje mame«, ki jih je za Študijski center Nediža zbrala in zapisala Ada Tomasetig. 30 jih je, napisane pa so v govoru Saržente pri Špetru na osnovi pripovedovanj, ki jih je Tomasetigova kot otrok poslušala v Trogarjevi družini. Njihova temeljna namembnost je didaktična. Objasnjuje jo predgovor: »Študijski center Nediža izroča to novo publikacijo predvsem tistim šolnikom, ki bi želeli razpolagati s tako zbirko gradiva in se ga posluževati pri svojem didaktičnem delu.« Toda mimo te namembnosti je moč v teh pravljicah opaziti etnografske, jezikovne, sociološke in antropološke zanimivosti. Genius loci jim določa izvornost, svežino in čisto posebno mesto v zakladnici slovenske ljudske kulture. Če smo o rezijanskih pravljicah ugotovili, da so mogoče najznačilnejši izraz tamkajšnje kulturne izvornosti, potem velja to posplošiti vsaj še na sosednjo Benečijo, kjer je pravljíčarska tradicija še danes živa in bogata. Iz nje, iz nadiške doline prihajajo tudi te »Pravce«: žive v svojih antropomorfnih živalskih podobah, bogate v svoji domišljiji, ki se v njih kaže kot hiperbolično filtrirana mimezis. Kraji, kjer se »lesica, vuk an ... urana« zapletajo v premetene medsebojne spore s sklepno moralistično tendenco, so domači. Domača so tudi imena ljudi, ki v pravljicah nastopajo (Krančini, Bazavoni), domače celo kraljičnice, ki niso Trnjulčice ali Pepelke, ampak čisto preproste Vide. Njihovi gradovi so Landarske jame in njihova obramba pred Atilo ni zlato (pravljica Krajica Vida), ampak vreča moke in ščepec soli. V glavi seveda. Skratka: pravljice so izraz celotne kulture teritorija, narava postaja v njih človek in človek narava. Prav takšne pa so tudi jezikovno, saj so natisnjene v narečju. Tu pa se odpira nov, pomemben in tenkočuten problem, ki ga opredeljuje zgodovinski in družbeni specifikum teh krajev: lokalna zavest, zavest o lokalni kulturi in jeziku v Benečiji in Reziji je močno prisotna in živa, tuja in razmeroma nepoznana pa je tu slovenska, matična kulturna tradicija. Od tod nujna in potreba po tiskih v narečju kot predstopnji k postopni vključitvi te tradicije v širši slovenski kulturni korpus. Morda bo takrat zavest o enotnem slovenskem knjižnem jeziku tej

stvarnosti bližja. »Pravce mojga tat an moje mame« so temu pomemben prispevek, čeprav pri njih pogrešamo širšo, ne le interno didaktično namembnost. Ali ne bi bil namreč ta tisti korak iz sanj v realnost, tisto odprtje doline svetu?

Prav to je tudi osnovni cilj zadnjega tiska našega bežno problemskega pretresa: Milka Matičetova bibliografije »Resia« (Rezija). Poznavanje je predpogoj odprtja in spreminjanja. Tisti »nisem vedel...« postane zato, ob bibliografiji, ki omogoča dostop k virom, neumen in prazen izgovor – pravi Matičetov v zanimivem predgovoru. Dejansko nam je bibliografija – izdal jo je v italijanski založnik Graphik studio – neobhodno pomagalo in vodilo pri raziskovanju Rezije in njene problematike. Njena omejitev pa je dvojna: časovna (zajeto je obdobje od 1927 do 1979 z 234 bibliografskimi enotami) in snovna, saj je bibliografija izbrana in upošteva najvažnejše gradivo t. i. »rezijanistike«.

Z njo je krog naše bežne problemske analize novejših tekstov iz najzapadnejšega dela slovenskega etničnega ozemlja sklenjen. Zdaj, ko se odpira sveta, bi ta del zaslužil širšo, ne le jezikoslovno pozornost. Da bi tiste sanje, ki brstijo v dolini cvetja in njeni neposredni okolici, stopile lahko v življenje.

Miran Košuta
Ljubljana

Jezik v zgodnjem otroštvu

Jaroslava Pačesová, *Řeč v raném dětství, Univerzita J. E. Purkyně v Brně, Brno 1979*

Monografija češke avtorice Jaroslave Pačesove raste iz pedofonetičnih in pedolingvističnih tradicij univerzitetnega središča v Brnu, ki jih je pomagal ustvarjati Karel Ohnesorg, ime katerega se povezuje tudi s slovenskim jezikoslovjem, v njegovi bibliografiji¹ najdemo namreč recenzije del Rudolfa Kolariča (*Slovenski otroški govor*) in Franceta Bezlaja (*Oris slovenskega knjižnega izgovora*). Jaroslava Pačesova je učenka Karla Ohnesorga in obenem nadaljevalka njegovega dela. Njene dosedanje objave kažejo na raziskave fonološkega sistema otroškega govora, na razvoj besedišča in gramatičnih kategorij v govorici

¹ Bibliografijo Karla Ohnesorga je zbrala Jaroslava Pačesova. Izšla je v zbornikih filozofske fakultete, ki jih izdaja Univerza J. E. Purkyně v Brnu, in sicer leta 1966 in leta 1976.